

موسیقی ایران

نوشته‌ی روح‌الله خالقی

بازنویسی و یادداشت‌ها: فرهود صفرزاده

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهرور

تهران ۱۳۹۱

فهرست مطالب

● مقدمه	۹
● روح الله خالقی و ماهنامه‌ی پیام نوین	۱۱
● پیشگفتار	۱۳
● مقدمه‌ی تاریخی	۱۵
دوره‌ی هخامنشی	۱۵
دوره‌ی سلوکی و اشکانی	۱۸
دوره‌ی ساسانی	۱۸
دوره‌ی اسلامی	۲۶
خلفای اُموی یا بنی اُمیّه	۲۷
خلفای عباسی یا بنی عباس	۲۷
ابراهیم بن ماهان موصلی	۳۰
اسحاق بن ابراهیم موصلی	۳۰
ابوالفرج اصفهانی	۳۲
● نهضت علمی موسیقی	۳۳
ابونصر محمد فارابی	۳۵
ابوعلی سینا	۳۶
صفی‌الدین عبدالمؤمن ارموی	۳۶
قطب‌الدین محمود شیرازی	۳۸
عبدالقادر بن غیبی مراغی	۳۹
● شعر و موسیقی	۴۱
ابو خفص شغدی سمرقندی	۴۳
رودکی سمرقندی	۴۳
فرخی سیستانی	۴۴
منوچهری دامغانی	۴۵
نظامی گنجوی	۴۷

۴۷	جلال‌الدین مولوی بلخی
۴۸	دوره‌ی معاصر

۵۱	● موسیقی قدیم ایران
۵۳	آغاز موسیقی در نظر پیشینیان
۵۵	صوت و موسیقی
۵۶	ابعاد موسیقی
۵۶	سازهای موسیقی
۵۸	نت‌نویسی با حروف ابجد
۵۹	مقامات موسیقی
۶۰	ایقاع
۶۱	تأثیر نغمات

۶۳	● هنرمندان موسیقی
۶۳	پیش از اسلام تا دوره‌ی تیموریان
۶۴	دوره‌ی صفویه به بعد
۶۷	نوازندگان تار و سه‌تار
۶۸	نوازندگان کمانچه و ویولن
۶۹	نوازندگان سنتور
۶۹	نوازندگان قانون و عود
۷۰	نوازندگان نی
۷۰	نوازندگان تمبک و خوانندگان تصنیف و آوازهای ضربی
۷۰	تعزیه‌خوان‌ها و روضه‌خوان‌ها
۷۰	آوازخوان‌ها
۷۱	خوانندگان تصنیف، ترانه و آهنگ‌های محلی
۷۱	صنعتگران سازنده‌ی ساز

۷۳	● سازهای موسیقی
۷۳	چنگ
۷۴	عَرَّک
۷۵	رُبَاب
۷۶	کمانچه
۷۷	بَرَبَت
۷۷	تَنبُور

فهرست مطالب ۷

۷۸	سه تار
۷۸	تار
۷۹	دو تار
۸۰	ستور و قانون
۸۱	نی
۸۱	سُرنا
۸۲	کرنا
۸۲	تمبک
۸۲	دف و دایره
۸۳	نقاره
۸۳	گورگه
۸۳	دهل
۸۴	نقاره خانه

۸۹	● نغمات موسیقی
۸۹	قطعات ضربی ردیف
۹۰	آهنگ های محلی
۹۰	رنگ
۹۰	چهار مضراب
۹۰	پیش درآمد
۹۱	سرود
۹۱	آهنگ های توصیفی
۹۱	تصنیف
۹۴	ترانه

۹۷	● هم نوازی
----	------------

۱۱۱	● موسیقی کنونی ایران
۱۱۱	موسیقی ردیفی - دستگاهی
۱۱۲	موسیقی محلی (فولکلور)
۱۱۲	تصنیف و ترانه
۱۱۳	موسیقی بی کلام

۱۱۵	● آموزش و تعلیمات موسیقی
-----	--------------------------

• سخن پایانی ۱۲۳

• یادداشت‌ها ۱۲۵

• کتابنامه‌ی یادداشت‌ها ۱۴۱

مقدمه

کتاب موسیقی ایران کتابی است کمترشناخته شده، و نیز واپسین کتاب چاپ شده از شادروان روح الله خالقی که در مهرماه ۱۳۴۲ — دو سال پیش از درگذشت خالقی — منتشر شده است.

این کتاب همان طور که خالقی در پیشگفتارش یادآوری کرده است «به طور اختصار از کتاب های نظری به موسیقی و سرگذشت موسیقی ایران اقتباس شده و مطالب جدیدی نیز به آن افزوده شده و [ابتدا] در مجله ی پیام نوین (شماره ی ۱ تا ۱۱، سال پنجم) به چاپ رسیده است.» مطالب خالقی در این کتاب سندی است معتبر و منصفانه درباره ی اوضاع موسیقی در دوره ی پهلوی دوم و، به همین اعتبار، چاپ ویراسته ای از آن می تواند فرصت مغتنمی باشد برای استفاده ی دوستداران و پژوهشگران موسیقی ایرانی.

در بازنویسی کتاب سعی شده است تا حد امکان ساختار نثر خالقی حفظ شود. کلمات و جملات اضافه شده به متن اصلی، با قرار گرفتن در داخل قلاب، مشخص شده اند. در مواردی نیز — از جمله در فصل هنرمندان موسیقی — که اقتضای می کرد مطلب نظم و ترتیب روشن تری بیابد (مثلاً دوره های تاریخی، سازهای مختلف، خوانندگان تصنیف، آوازخوان ها، تعزیه خوان ها و... از یکدیگر تفکیک شوند) مطالب خالقی، بدون دخل و تصرف محتوایی، در همان فصل جابه جا شده و عنوان های فرعی افزوده در داخل قلاب مشخص شده اند.

اعداد ۱ تا ۵۷، در متن، به یادداشت‌ها ارجاع می‌دهند و این یادداشت‌ها، درواقع، مطالب تکمیلی و روشننگری هستند که در بخش پایانی کتاب آمده‌اند. تصاویر در متن اصلی نبودند و، بنا به ضرورت، در ارتباط با مطالب کتاب افزوده شده‌اند.

نشانه‌های اختصاری به کاررفته در کتاب عبارت‌اند از: ب = بخش، ج = جلد، چ = چاپ، ح = حدود، س = سال، ش (قبل از عدد) = شماره، ش (بعد از عدد) = شمسی، ق = قمری، ق م = قبل از میلاد، م = میلادی، ص = صفحه و ← = رجوع کنید به. محتوای کتاب موسیقی ایران با سرفصل‌های درس تاریخ موسیقی ایران انطباق دارد و می‌تواند به عنوان کتاب درسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی استفاده شود. از مدیر محترم مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهر آقای محمد موسوی و دوست و برادر بزرگوaram آقای محمد افتخاری که از هرگونه مساعدت و تلاشی برای چاپ پاکیزه و ویراسته‌ی این کتاب دریغ نکردند صمیمانه سپاسگزارم.

فرهود صفرزاده